

370 TUSCULANARUM
tes^a dicere Prometheus, aut Philoctetam: illos enim malo,
quam te. Sed ille certe non fortis, qui jacet in lecto hu-
mido,

*Quod ejularu, questu, gemitu, fremiribus,
Resonando, murum²⁰ febiles voces refert.*

Non ego dolorem; dolorem esse nego. Cur enim fortitudo
desideratur? Sed eum opprimi dico sapientia, si modo est a-
liqua patientia: si nulla est²¹, quid exornamus philosophiam?
aut quid ejus nomine gloriosi sumus? Pungit dolor. Vel fo-
diat sane. Si nudus es, da jugulum. Sin tectus Vulcaniis ar-
mis, id est, fortitudine, resiste. Hæc enim te, nisi ita fa-
cias, custos dignitatis, relinquet & deseret.

Gretum quidem leges, (quas sive Jupiter, sive Minos san-
xit, de Jovis quidem sententia, ut poetae ferunt) itemque
Lycurgi, laboribus erudiant juventutem, venando, currendo,
eluriendo, sitiendo, algendo, æstuando. Sparta vero pueri ad
aram sic verberibus accipiuntur, ut multus e visceribus fan-
gius exeat; nonnunquam etiam, ut, cum ibi essem, audie-
bam, ad necem: quorum non modo nemo exclamavit un-
quam, sed ne ingemuit quidem. Quid ergo? hoc pueri pos-
sunt, viri non poterunt? & mos valet, ratio non valebit?

XV. Interest aliquid inter laborem & dolorem. Sunt finiti-
ma omnino, sed tamen differt aliquid. Labor est functio qua-
dam

^a Vist. Grut. dicere aut Philoctetam illum?
A te enim malo dicere. Sed Man. dicere Pro-
metheum, aut Philoctetam illum, (quam te
enim malo dicere; sed ille certe non fortis)
qui

²⁰ Murum] Murem, inquit, saxum re-
fert febiles voces; quia Philoctetæ ejularibus
resonat. Hoc pulchrum est, & poeta dignum;
hic anticheton eleganter adhibetur. Quod si
murem, ut sane est, pro vera lectione est
amplectendum, sequitur, ut pro quo legen-
dum sit quod, ut vel hoc loco Perrensis tuus
praefert. Ergo lecto, si vera ea lectio est, e-
rit neutro genere a lectum, ut Græciς λέκτρον.
Sic Digesti xxxix. n. 19. Lectum plane ar-
gentum argenti appellatio non continetur.
Quomobrem totus locus sic constitutus est;
Sed ille certe non fortis, qui
jacet in lecto humido

Quod ejularu, questu, gemitu, fremiribus

Resonando, murum febiles voces refert.
Nam illud lecto humido non Ciceronis esse,
sed poetae, ipsa dictio satis indicat. Lectum
autem humidum est plane saxum illud Le-
nitium, quo Philoctetes procumbens omnia
complebat questu & gemitu. Bontlejus.

^b Vist. Man. Grut. murum

²¹ Si nulla est, quid exornamus philo-
sophiam] Aliquanto venustius, mea quidem
sententia, legitur apud Nonium: *Dam nulla
est, quid exornamus philosophia?* Darius enim
nos philosophiæ exornandos, ut fortiter do-
lorem ferre possimus; quam hic esse Cicero-
nis mentem appareret. Si nulla est, inquit,
patientia, frustra excolimur præceptis philo-
sophiæ, frustra præclarum philosophi no-
men ambimus. Passer.

dam vel animi, vel corporis, gravioris operis & muneris:
dolor autem motus asper in corpore, alienus a sensibus. Hæc
duo Græci illi, quorum copiosior est lingua quam nostra, u-
no nomine appellant *πόνος*. Itaque industrios homines, illi
studiosos, vel potius amantes doloris appellant: nos commo-
dius laboriosos. Aliud est enim laborare: aliud dolere. O
verborum inops interdum, quibus abundare te semper putas,
Græcia! Aliud, inquam, est dolere, aliud laborare. Cum
varices fecabantur G. Mario, dolebat. Cum æstu magno du-
cebat agmen, laborabat. Est inter hæc tamen quædam simi-
lilitudo. Consuetudo enim laborum, perfectionem dolorum effi-
ciet faciliorem. Itaque illi, qui Græciæ formam rerumpubli-
carum dederunt, corpora juvenum firmari labore voluerunt.
Quod Spartiata etiam in scæminas transfulerunt: quæ cæteris
in urbibus, mollissimo cultu, parietum umbris occultantur.
Illi autem voluerunt

*Nihil horum simile esse apud Lacenas virgines:
Quibus magi palestra, Euroras, sol, pulvis, labos,
Militia studio est, quam fertilitas²² barbara.*

Ergo his laboriosis exercitationibus & dolor intercurrit non-
nunquam. Impelluntur, feriuntur, abiciuntur, cadunt: & ip-
se labor quasi callum quoddam obducit dolori.

XVI. Militiam²² vero nostram dico, non Spartiatarum,

A a a 2 quo-

²² Fertilitas barbara] Barbara, Phrygia,
Asiatica. In illis enim gentibus foeminae non
alio, laudabili certe, quam currendorum
liberum studio tenentur. Vide Serv. in II.
Æneid. 507. & 504. Passer. Lego:

*Apud Lacenas virgines,
Quibus magi palestra, Euroras, sol, pul-
vis, labos*

*Militia studio est, quam tenentis bar-
bas. Buhnerius.*

²³ Militiam vero nostram] Ita principes
nostræ quatuor editiones. Sed bene admo-
nit Thomas Wopkenius, parenthesi esse
distingueda quædam, hoc modo: *Militiam
vero (nostram dico, non Spartiatarum &c.)
nostræ exortibus primam unde nomen habeam,
videt.* Sermonem, inquit, sic instituebat
²³ Tullius, ut si dicturus fuisset: *Militiam,
unde nomen habeat, videt*, id est, unde

militia nomen habeat, vides. Sed facta
quædam orationis digestionem, ab incepto il-
lud transverfus velut abscipitur; idque ut
resumatur, non eandem *militia* vocem re-
petit, sed synonymam *exercituum* a quod
exercitus, post multos alios, optime illi
instituit Davinius ad hanc libri cap. 11.
Hæc igitur M. lectio omnino mihi pla-
cet, quævis contra illam infurere sint
litteratores eruditissimi. Hactenus Wop-
kenius. Quis autem sit ille, vivat, an vi-
xerit, equidem nescio. Hoc scire videor cer-
te, ipsum esse insignem ac peritum inter
paucos grammaticum: Tullianus ejus lectio-
nes. Amstelodami non ita pridem editas,
nec raro, nec semper evolant si omnes,
quibus Cicero nosse placeat; quique ad eam
contra Davinos ac Bontlejos defendendum,
sibi arma comparare vellent. Paucæ ego tu-

quorum procedit ad modum²⁴ ad tibiam, nec adhibetur ulla sine anapæstis pedibus hortatio. Nostri exercitus primum unde nomen habeant videt: deinde qui labor & quantus agminis, ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre, si quid ad usum velint: ferre vallum. Nam scutum, gladium, galeam, in onere nostri milites non plus numerant quam humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis esse dicunt. Quæ quidem ita geruntur apte, ut, si usus ferat²⁵, abjectis oneribus, expeditis²⁶ armis, ut membris, pugnare possint. Quid exercitatio legionum? Quid? ille cursus, concursus, clamor, quanti laboris est? Ex hoc ille animus in præliis paratus ad vulnera. Adduc pari animo inexercitatum militem: mulier videbitur. Cur? Tantum interest inter novum & veterem exercitum, quantum experti fumus. Ætas tironum plerumque melior: sed ferre laborem, contemnere vulnus, consuetudo docet. Quin etiam videmus ex acie efferri sæpe faucios, & quidem rudem illum & inexercitatum, quamvis levi ictu, ploratus turpissimos edere. At vero ille exercitatus & vetus, ob eamque rem fortior, medicum modo requirens, a quo obligetur,

O Patrocle, (inquit) ad vos adveniens auxilium & vestras manus peto, Priusquam oppeto malam pestem, mandatam hostili manu:

Neque

men a Wopkenio describo: quia, cum in coarguendis Davissii flagitiis ferre verteretur, in hac vero editione flagitia hæc non comparant; Wopkenis animadvertentes neque usum habebant, neque locum, ubi nulle tales corruptelæ sunt. Id ago ut intelligatur Cicero: non ut lector de verbis eius sensu litigantium grammaticorum concertationibus intersit. *Obsvctas.*

²⁴ *Ad modum ad tibiam*] J. F. Gronovius, *Observat.* lib. III. cap. 6. legendum conjecit, *quorum procedit mora ad tibiam*, quod mora Lacedæmoniorum cohors dicta sit, ut pater ex Cornelii Nepotis Iphicr. cap. 2. Joannes autem Buberius, manuscripto quodam libro imitatus, *quorum procedit motus ad tibiam*. Alii distinguunt, *ad modum, ad ti-*

biam, ut modus & sibi sint quasi synonyma. Idem.

²⁵ *Ferat*] *Viêt. Man. Grut. foret.* Lamb. *ferat.* Itud autem *ferat*, a typographi notis proficiscitur. Qui Lambino an fuerint infeliciores, dispiciant critici. Ego, si res in integro esset, juberem edi *ferat*: nulla tamen alia ratione adducte, nisi quod a majori editorum parte discedere, sine causa, non placet. *Idem.*

²⁶ *Expeditis armis &c.*] Notum est, adjectiva usurpari sæpe pro adverbis, quod vis in utrisque inest significandi modum aliquid certum vel rei, vel actionis. Hic ergo ait Cicero Romanos milites uti armis tam expedite, quam membris. *Passerat.*

Neque sanguis ullo potis est pacto profluens consistere, Si qua sapientia magis vestra devitari mors potest.

Nam Æsculapii liberorum faucis opplent porricus:

Non potest accedi.

XVII. Certe Eurypylos²⁷ hic quidem est. Hominem exercitatum! ubi tantum luctus continuatur? Vide, quam non flebiliter respondeat: rationem etiam asserat, cur æquo animo sibi ferendum sit:

Qui alteri exitum parat,

Eum scire oportet sibi paratam pestem ut parricipet parem. Abducat Patrocles, credo, ut collocet in cubili, ut vulnus obliget, si quidem homo esset. Sed nihil vidi minus. Quærit enim, quid actum sit:

Eloquere: res Argivorum prælio ut se sustinet.

Non

²⁷ *Certe Eurypylos hic quidem est*] *Hæpous diotrapæc*, Iliad. A. 818. *Hominem exercitatum!* En veterum militem, usu atque exercitatione duratum: orationem agnosco dignam heros: non plorat, non lamentatur, ut inexercitus faceret: remedia non aspernitur, quod esset furiosus. Medicum modo requirit, qui vulnera obliget. *Idem.* Hæc tam scabra, tam aspera & confragosa quis Tullio ascribere audeat? Variant codices miris modis: ex quibus tu post alios aliquid extundere conatus es: sed, nisi fallor, vix tibi ipse satisfecisti. Nimirum hæc verba sunt, non Ciceronis, sed poetae illius, quæ manca & imperfecta adducit, ut & plura infra.

Nam illa, *Certe Eurypylos hic quidem est*, si Ciceroni assingis, purdissima sunt. Quis enim tunc hoc hestiverit, cum integra poetae fabula manibus vulgi terbat? Ergo Patrocles hæc loquitur apud Tragicum, ubi facie & voce agnovit Eurypyllum vulneratum ad Achillis tentorium accedere: & sic collocaanda sunt;

Certe Eurypylos ... hic quidem est:

Hominem exercitatum ...

Ubi tantum luctus continuatur, vide quam non flebiliter respondeat. Duo illa verba ex longa illa & luctuosa *phras* adducit: reliqua, ut tunc nota, omittit. Et *vide*, inquit, quam non flebiliter Eurypylos respondeat longe illi Patroclis orationi, qua ipsum letali vulnere ictum commiserat. *Bentl.* Jam nihil scabrum, nihil hiulatum, si pauca mutatis, vel alio quidem ordine disposi-

tis legas: *Certe Eurypylos hic quidem est. Abducat Patrocles, credo, ut collocet in cubili, & vulnus obliget, si quidem homo esset. Sed nihil vidi minus. Quærit enim, quid actum sit?*

PAT. Eloquere, res Argivorum prælio ut se sustinet?

EUR. Non pote tantum effari dictis, quantum factis suppetit His laboris. Quiesce igitur, & vulnus oblige. *PAT.* Tace.

Etiansi Eurypylos posset, non posset Æsopus.

EUR. Ubi fortuna Hæctoris

Nostram acrem aciem inclinatam,

Et cætera explicat in dolore. Sic est enim intemperans militaris in suis viro gloria. O hominem exercitatum! Ubi tamen luctus continuatur, vide quam non flebiliter respondeat: rationem etiam asserat, cur æquo animo sibi ferendum sit.

Qui alteri exitum parat, sibi

Eum scire oportet paratum, pestem ut parricipet parem.

Ergo hæc veteranus, &c. Buberius. Sic rescribo: *Ubi tantum luctus continuatur, vide, quam non flebiliter respondeat*] Loci hujus sententiam turbavit hæctenus, ni fallor, nota interrogationis post verbum *continuatur* Cicero, sed memorat quid in vetere sit fabula; unde Eurypyllum producit & Patroclum; ambos heros, in quibus demonstrat, quantum consuetudo & exercitatio ad tolerandum dolorem faciat. *Asopius.*

Non potest ²⁸ effari tantum dictis, quantum factis suppetit laboris.

Quiesce igitur, & vulnus alliga.

Etiam si Eurypylus posset, non posset Æsopus.

Ubi fortuna Hectoris

Nostram acrem aciem inclinatam ....

& cætera explicat in dolore. Sic est enim intemperans militaris in forti viro gloria. Ergo hæc veteranus miles facere poterit: doctus vir sapiensque non poterit? Ille vero melius, ac non paulo quidem.

Sed de consuetudine adhuc exercitationis loquor: nondum de ratione & sapientia. Aniculæ sæpe inediam biduum aut triduum ferunt. Subduc cibum unum diem athletæ: Jovem Olympium, eum ipsum, cui se exercebit, implorabit: ferre non posse clamabit. Consuetudinis magna vis est. Pernoctant venatores in nive: in montibus uri se patiuntur. Inde pugiles castibus confusi ne ingemiscunt quidem. Sed quid hos, quibus Olympiorum victoria consulatus ille antiquus videtur? Gladiatores, aut perditii homines, aut barbari, quas plagas perferunt! Quo modo illi, qui bene instituti sunt, accipere plagam malunt, quam turpiter vitare! Quam sæpe apparet nihil eos malle, quam vel domino satisfacere, vel populo! Mirum etiam vulneribus confecti ad dominos, qui quarant, quid velint: si satisfactum ²⁹ iis non sit, se velle decumbere. Quis mediocri gladiator ingemuit? Quis vultum mutavit unquam? Quis non modo stetit, verum etiam decubuit turpiter? Quis, cum decubisset, ferrum recipere iussus, colulum contraxit? Tantum exercitatio, meditatio, consuetudo valet. Ergo hoc poterit

²⁸ Non potest effari tantum dictis, quantum factis suppetit laboris. Quiesce igitur, & vulnus alliga. Etiam si Eurypylus posset, non posset Æsopus. Cicero se quasi interponit, Eurypylum miserans, questionibus fatigatum a Paroelo; atque hunc alloquens: Non potest, inquit, effari tantum... Mox ad Eurypylum conversus, Hunc igitur, o mitte, inquit, percontatorem importunum, quiesce, & quandoquidem cæsar obligare tibi vulnus, ipse alliga. At enim, inquit,

orationem ab utroque avertens, Etiam si posset Eurypylus quiescere, non posset Æsopus actor; cui necesse est declamare omnia que a poeta sibi commissa habeat. Hanc loci opinionem hujus interpretationem non mirabitur, qui meminert, quam in talibus sit faceret Cicero. Anonym.

²⁹ Si satisfactum. Vide Turnebum, Adv. IV. 18. & J. F. Gronovium, Observ. lib. II. cap. 2.

* Vid. Man. omittunt non.

Sammis, spurcus homo, vita illa digni locoque: vir natus ad gloriam, ullam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione & ratione corroboret? Crudele gladiatorum spectaculum & inhumanum nonnullis videri solet: & haud scio an ita sit, ut nunc sit. Cum vero fontes ferro depugnabant, auribus fortasse multæ, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem & mortem disciplina.

XVIII. De exercitatione, & consuetudine, & commentatione dixi. Agefis, nunc de ratione videamus: nisi quid vis ad hæc. AUD. Egone ut te interpellem? Ne hoc quidem vellem: ita me ad credendum tua ducit oratio. MAR. Sitne igitur malum dolere, necne, Stoici viderint, qui contortulis quibusdam ac minutis conclusunculis, nec ad sensus permanentibus, effici volunt, non esse malum dolorem. Ego illud, quidquid sit, tantum esse, quantum videatur, non puto: falstage ³⁰ ejus visione & specie moveri homines dico vehementius, doloremque ³¹ ejus omnem esse tolerabilem. Unde igitur ordiar? An eadem breviter attingam, quæ modo dixi, quo facilius oratio progredi possit longius?

Inter omnes igitur hoc constat, nec doctos homines solum, sed

³⁰ Falstage ejus visione & specie. Visio nem & speciem appellat, quam nos ideam dicimus. Sententia non est, homines falsa mali & doloris imagine ac specie moveri vehementius, quam vera. Sic enim vera imago, sic falsa, nihil interest, perinde moveri. Qui se falso putat esse fortis eversum omnibus, non minus vero percillitur doloris sensu, quam si vere amisisset, quæ sibi perisse existimat. Potest dolendi causa esse non vera, sensus doloris falsus esse non potest. Quid ergo dicit Cicero? Hoc unum: in dolore non tantum est mali, quantum inesse vulgo creditur. Mali quidpiam in dolore esse non nego; multo minus affirmo cum Stoicis, bonum esse; sed illud, quidquid est mali, tantum esse, quantum videtur, non puto; fingunt in eo sibi monstrum homines, volentius, quam deceat. Dolorem ideo fornicant, quod, ejus quæ natura sit, non recte intelligunt. Anonymus.

³¹ Doloremque ejus omnem esse tolerabilem. Quid, amabo, est dolorem ejus? nem-

pe dolorem doloris. Quod cum absurdissimum sit, Manutius & Lambinus dederunt, doloremque ejus omnem esse tolerabilem. Atqui hoc, ut elementissime dicam, supereracuum est. Quorsum enim eis? Nimirum verendum erat, ne non de hominibus, sed de bestijs loqui videretur. Tu ex codice luteo nonnullisque pretij reponis, doloremque ejusmodi omnem. Obsecro te ejusmodi? siquidem non de hoc vel illo, sed de omnimodo dolore hic agit. Vide igitur an nos rectius collinemus: lego enim, falsa ejus specie moveri homines... doloremque rebus omnem esse tolerabilem. Opposita hic sunt falsa specie, & rebus; quod perinde est, ac si revera, re ipsa dixisset. Ergo sententia optima, multetur; Falsa sui specie percretafacit dolor, re vera est tolerabilis. Porro de rebus consule acutissimum Gronovium patrem, Observeat. III. 6. Bentlejus. Lego: Coloremque ejus. Sumitur enim color metaphorice. Virgilius, Georg. II. 178. Hor. II. Sat. I. 60. I. Epist. XVII. 3. Baberius.

sed etiam indoctos, virorum esse fortium, & magnanimorum, & patientium, & humana vincuntium, toleranter dolorem pati. Nec vero quisquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. Quod ergo & postulatur a fortibus, & laudatur, cum fit, id aut extimescere veniens, aut non ferre prærens, nonne turpe est? Atqui vide, ne, cum omnes rectæ animi affectiones *virtutes* appellentur, non fit hoc proprium nomen omnium: sed ab ea, quæ una cæteris excellabat, omnes nominata sint. Appellata est enim a *viro* virtus: viri autem propria maxime est fortitudo. Cujus munera duo sunt maxima: mortis, dolorisque contemptio. Utendum est igitur his, si virtutis compotes, vel potius si viri volumus esse, quoniam a viris virtus nomen est mutuata.

XIX. Quæres fortasse, quo modo: & recte. Talem enim medicinam philosophia proficitur. Venit Epicurus, homo minime malus, vel potius vir optimus: tantum monet, quantum intelligit. *Neglige*, inquit, *dolorem*. Quis hoc dicit? Idem, qui dolorem summum malum. Vix satis constanter. Audiamus. *Si summus dolor est*, inquit, *neceſſe est brevem esse*. Iteradum eadem ista mihi: non enim satis intelligo, quid summum dicas esse, quid breve. *Summum, quo nihil sit superius: breve, quo nihil brevius. Contemno magnitudinem doloris, a qua me brevitatis temporis vindicabis ante pæne quam venerit*. Sed si est tantus dolor, quantus Philoſtætæ, bene plane magnus mihi quidem videtur, sed tamen non summus: nihil enim dolet, nisi pes. Possunt oculi: potest caput, latera, pulmones: possunt omnia. Longe igitur abest a summo dolore. Ergo, inquit, *dolor diuturnus habet lætitiæ plus, quam molestiæ*.

Nunc ego non possum tantum hominem nihil sapere dicere: sed nos ab eo derideri puto. Ego *summum* dolorem (summum autem dico, etiam si decem atomis est major alius) non continuo dico esse *brevem*: multosque possum bonos viros nominare, qui complures annos doloribus podagræ crucientur maximis. Sed homo cautus nunquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum, ut sciam quid summum di-

cat

cat in dolore, quid breve in tempore. Omittamus hunc igitur, nihil profus dicentem: cogamusque confiteri, non esse ab eo doloris remedia quærenda, qui dolorem malorum omnium maximum dixerit. Quamvis idem forticulum se in torminibus & in stranguria sua præbeat. Aliunde igitur est quærenda medicina, & maxime quidem, si, quid maxime consentaneum sit, quærimus ab iis, quibus, quod honestum fit, summum bonum; quod turpe, summum videtur malum. His tu præsentibus gemere, & te jactare non audebis profecto. Loquetur enim eorum voce virtus ipsa tecum.

XX. Tunc, cum pueros Lacedæmone, adolescentes Olympiæ, barbaros in arena videris excipientes gravissimas plagas, & ferentes silentio, si te forte dolor aliquis pervellerit, exclamabis ut mulier? Non constanter & sedate feres? Fieri non potest: natura non patitur. Audio. Pueri ferunt, gloria ducti: ferunt pudore alii, multi metu: & tamen veremur, ut hoc, quod a tam multis & quod tot locis perferatur, natura patiatur? Illa vero non modo patitur, verum etiam postulat. Nihil enim habet præstantius, nihil, quod magis expectat, quam honestum, quam laudem, quam dignitatem, quam decus. Hisce ego pluribus nominibus unam rem declarari volo; sed utor, ut quam maxime significem, pluribus. Volo autem dicere, illud homini longe optimum esse, quod ipsum fit optandum per se, a virtute profectum, vel in ipsa virtute situm, sua sponte laudabile: quod quidem citius dixerim solum, quam non summum bonum. Atque, ut hæc de honesto, sic de turpi contraria. Nihil tam tetrum, nihil tam adspernandum, nihil homine indignius. Quod si tibi persuasum est: (principio enim dixisti, plus in dedecore mali tibi videri, quam in dolore) reliquum est, ut tute tibi imperes. Quanquam hoc nescio quo modo dicatur, quasi duo simus, ut alter imperet, alter pareat: non inscite tamen dicitur.

XXI. Est enim animus in partes tributus duas: quarum altera rationis est particeps, altera expertus. Cum igitur præcipitur, ut nobismetipsis imperemus, hoc præcipitur, ut ratio

Tom. II.

B b b

coer-

coerceat temeritatem. Est in animis omnium fere natura molle quiddam, demissum, humile, enervatum quodammodo & languidum, senile. Si nihil aliud: nihil esset homine deformius. Sed praesto est domina omnium & regina ratio, quae connixa per se & progressa longius fit perfecta virtus. Haec ut imperet illi parti animi, quae obedire debet, id videndum est viro. Quonam modo? inquit. Velut³² dominus servo, velut imperator militi, velut parens filio. Si turpissime se illa pars animi geret, quam dixi esse mollem, si se lamentis muliebriter lacrymisque dedet, vinciat & constringatur amicorum propinquorumque custodius. Saepe enim videmus, fractos pudore, qui ratione nulla vincerentur. Ergo hos quidem, ut famulos, vinculis prope ac custodia arceamus. Qui autem erunt firmiores, nec tamen robustissimi, hos admonitu oportebit, ut bonos milites, revocatos, dignitatem tueri. Non nimis in Niptris ille sapientissimus Graeciae saucius lamentatur, vel modice potius:

Pederentim (inquit) & sedato nisu,

Ne successu arripiat major Dolor.

Pacuvius haec melius, quam Sophocles. Apud illum enim perquam flebiliter Ulysses lamentatur in vulnere: tamen³³ huic leviter gementi, illi ipsi, qui ferunt saucium, personae gravitatem intuentes, non dubitarunt dicere:

*Tu quoque, Ulysses, quanquam graviter cernimus ictum,
Nimis paene animo es molli, qui consuerus in armis a-
rum agere.*

Intelligit poeta prudens, ferendi doloris consuetudinem esse non contemnendam magistram.

Atque ille non immoderate magno in dolore,

Retinere, tenere, opprimere,

Ulcus nudate. Heu miserum me! excrucior.

Incipit labi: deinde illico definit,

Operire, abscedere, jamjam mittite.

Nam

³² Velut] Vocem hanc Davivius hic & satis quidem constat: quapropter Cl. Benlepostea dividit, vel ut.
³³ Tamen huic] Sic quidem codices. At inter se comparari Sophoclem & Pacuvium

Nam atrectatu & quassu seruum amplificatis dolorem.

Videsne, ut obmutuerit non sedatus corporis, sed castigatus animi dolor? Itaque in extremis Niptris alios quoque objurgat, idque moriens,

Conqueri fortunam adversam, non lamentari decet.

Id viri est officium: fetus muliebri ingenio additus.

Hujus animi pars illa mollior rationi sic paruit, ut severo imperatori miles pudens.

XXII. In quo viro erit perfecta sapientia, (quem adhuc nos quidem vidimus neminem: sed philosophorum sententis, qualis futurus sit, si modo aliquando fuerit, exponitur) is igitur, si ea ratio, quae erit in eo perfecta atque absoluta, sic illi parti imperabit inferiori, ut justus parens probis filiis: nutu, quod volet, conficiet, nullo labore, nulla molestia: eriget ipse se, suscitabit, instruet, armabit, ut, tanquam hosti, sic obstitat dolori. Quae sunt ista arma? contentio, confirmatio, sermoque intimus, cum ipse secum, Cave turpe quidquam, languidum, non virile.

Obversentur species honesta animo. Zeno proponatur Eleates, qui perpeffus est omnia potius quam conficis delenda tyrannidis indicaret. De Anaxarcho Democritio cogitetur, qui cum Cypro in manus Nicocreontis regis incidisset, nullum genus supplicii deprecatus est, neque recusavit. Calanus Indus, indoctus ac barbarus, in radicibus Caucasi natus, sua voluntate vivus combustus est. Nos, si pes condoluit, si dens, sed fac totum dolere corpus, ferre non possumus. Opinio est enim quaedam effeminata ac levis, nec in dolore magis quam eadem in voluptate: qua cum liquefcimus, stumimusque molli-tia, apud aculeum sine clamore ferre non possumus.

At vero C. Marius, rufficanus vir, sed plane vir, cum se caretur, ut supra dixi, principio vetuit se alligari: nec quifquam ante Marium solutus dicitur esse seftus. Cur ergo postea alii? Valuit auctoritas. Videsne igitur opinionis esse, non naturae malum? Et tamen fuisse acrem morsum doloris idem Marius ostendit: crus enim alterum non praebuit. Ita & tulit dolorem, ut vir, &, ut homo, majorem ferre sine

causa necessaria noluit. Totum igitur in eo est, ut tibi imperes. Ostendi autem, quod esset imperandi genus. Atque hæc cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignissimum sit, non solum animum comprimit, sed ipsum etiam dolorem nescio quo pacto mitiorem facit.

XXIII. Ut enim sit in prælio, ut ignavus miles ac timidus, simul ac viderit hostem, abjecto scuto fugiat, quantum possit, ob eamque causam pereat nonnunquam, etiam integro corpore, cum ei, qui steterit, nihil tale evenerit: sic, qui doloris speciem ferre non possunt, abiciunt se, atque ita afflicti & exanimati jacent: qui autem resisterunt, discedunt sapissime superiores. Sunt enim quædam animi similitudines cum corpore. Ut onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt: similime animus intentione sua depellit pressum omnem ponderum; remissione autem sic urgetur, ut se nequeat extollere. Et, si verum querimus, in omnibus officiis persequendis animi est adhibenda contentio. Ea est sola officii tanquam custodia. Sed hoc quidem in dolore maxime est providendum, ne quid abjecte, ne quid timide, ne quid ignave, ne quid serviliter muliebriterve faciamus: in primisque refutetur ac rejiciatur Philoctætæus ille clamor. Ingemiscere nonnunquam viro concessum est, idque raro: ejulatus ne mulieri quidem. Et hic nimirum est fletus, quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi vetuerunt. Nec vero unquam ne ingemiscit quidem vir fortis ac sapiens, nisi forte ut se intendat ad firmitatem, ut in stadio cursores exclamant quam maxime possunt. Faciunt idem, cum exercentur athletæ: pugiles vero, etiam cum feriunt adversarium, in iactandis castibus ingemiscunt: non quod doleant animove succumbant, sed quia in profundenda voce omne corpus intenditur, venitque plaga vehementior.

XXIV. Quid? qui volunt exclamare majus, num fati habent latera, fauces, linguam intendere, e quibus elici vocem & fundi videmus? Toto corpore atque omnibus unguibus, ut dicitur, contentioni vocis asserviunt. Genu mehercule M. Antonium vidi, cum contente pro se ipse lege Varia diceret, ter-

ram

ram tangere. Ut enim balistæ lapidum & reliqua tormenta telorum eo graviores emissiones habent, quo sunt contenta atque adducta vehementius: sic vox, sic cursus, sic plaga, hoc gravior, quo est missa contentius. Cujus contentionis cum tanta vis sit, si gemitus in dolore ad confirmandum animum valebit, utemur. Sin erit ille gemitus lamentabilis, si imbecillus, si abjectus, si flebilis: ei qui se dederit, vix eum virum dixerim. Qui quidem gemitus si levationis aliquid afferret, tamen videremus, quid esset fortis & animosi viri. Cum vero nihil imminuat doloris, cur frustra turpes esse volumus? Quid est enim fletu muliebris, viro turpius?

Atque hoc præceptum, quod de dolore datur, patet latius. Omnibus enim rebus, non solum dolori, simili contentione animi resistendum est. Ira exardescit? libido concitatur? In eandem arcem confugiendum est: eadem sunt arma sumenda. Sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. Ad ferendum igitur dolorem placide & sedate, plurimum proficit toto pectore, ut dicitur, cogitare, quam id honestum sit. Summus enim natura, ut ante dixi, (dicendum est enim sapius) studiosissimi appetentissimique honestatis. Cujus si quasi lumen aliquod adspexerimus, nihil est, quod, ut eo potiamur, non parati simus & ferre, & perpeti. Ex hoc cursu atque impetu animorum ad veram laudem, atque honestatem, illa pericula adeuntur in præliis; non sentiunt viri fortes in acie vulnera; vel sentiunt, sed mori malunt, quam tantillum modo de dignitatis gradu dimoveri. Fulgentes gladios hostium videbant Decii, cum in aciem eorum iruebant: his levabat omnem vulnere metum nobilitas mortis & gloria. Num tum ingemuisse Epaminondam putas, cum una cum sanguine vitam effluere sentiret? imperantem enim patriam Lacedæmoniis relinquebat, quam acceperat servientem. Hæc sunt solatia, hæc fomenta summorum dolorum.

XXV. Dices, quid in pace? quid domi? quid in lectulo? Ad philosophos me revocas, qui in aciem non sæpe prodeunt. E quibus homo sane levis Heracleotes Dionysius, cum a Ze-

none

none fortis esse didicisset, a dolore ³⁴ deductus est. Nam cum ex renibus laboraret, ipso in ejulatu clamitabat, falsa esse illa, quæ antea de dolore ipse sensisset. Quem cum Cleanthes condiscipulus rogaret, quamnam ratio eum de sententia deduxisset, respondit, Quia, cum tantum operæ philosophiæ dedissem, dolorem tamen ferre non possem: satis esset arguementi, malum esse dolorem. Plurimos autem annos in philosophia consumpsi, nec ferre possum: malum est igitur dolor. Tum Cleanthem, cum pede terram percussisset, verum ex Epigonis ³⁵ ferunt dixisse:

Audisne hæc Amphiaræ, sub terram abdite?

Zenonem significabat: a quo illum degenerare dolebat.

At non noster Posidonius: quem & ipse sæpe vidi, & id dicam, quod solebat narrare Pompejus: se, cum Rhodum venisset decedens ex Syria, audire voluisse Posidonium: sed cum audivisset, eum graviter esse ægrum, quod vehementer ejus artus laborarent, voluisse tamen nobilissimum philosophum visere: quem ut vidisset & salutavisset, honorificisque verbis profectus esset, molesteque se dixisset ferre, quod eum non posset audire; at ille, Tu vero, inquit, potes: nec committam, ut dolor corporis efficiat, ut frustra tantus vir ad me venerit. Itaque narrabat, eum graviter & copiose de hoc ipso, Nihil esse bonum, nisi quod honestum esset, cubantem disputavisse: cumque quasi faces ei doloris admoverentur, sæpe dixisse, *Nihil agis dolor: quamvis sis molestus, nunquam te esse confitebor malum.*

Omnino-

³⁴ A dolore deductus est. Unde, obsecro, deductus est? num a magistro Zenone? an potius de sententia? ut paulo inferius habes. Quamnam ratio eum de sententia deduxisset? Atqui hoc pacto non erat dicendum a dolore, sed sublatâ præpositione, dolore deductus est, atque sic plane habet codex tuus Petrensis, sed ille *non* deductus, & nullius auctoritatis. Manutii editio cum aliis nonnullis, a dolore deductus est: quod Lambinus in libri margine applicat, in annotationibus repudiat. Equidem vel hæc sententiam vulgate præterit, verum aliis subest longe melior & sincerior; quam, licet a nullo libro (quæ hodie superest) confirmatam, præ-

tere tamen auctorem verissimam. Ea hujusmodi est: Cum a Zenone fortis esse didicisset, dolore deductus est: hoc est: deductus est esse fortis. Agnoscis, opinor, elegantem oppositionem, inter *discere* & *dedoceri*: quam alibi quoque Cicero adhibuit, ut de Finibus, l. 6. si a Poliano geometriam discere maluisset, quam illam etiam ipsum dedocere. Bentlejus.

³⁵ Ex Epigonis. Erat Æschylî tragædia, quam laudat Scholiastes. Pindari ad Ithim. VI. rō, eamque videtur Accius in linguam Latinam vertisse. Vide Nonium cum aliis, tum in *nocturne*. Falluntur ii, qui Euripidî drama fuisse censuerunt. Davifius.

Omninoque ³⁶ omnes clari & nobilitati labores contemnendo sunt etiam tolerabiles. Videmusne, apud quos eorum ludorum, qui Gymnici nominantur, magnus honos sit, nullum ab iis, qui in certamen descendant, devitari dolorem? Apud quos autem venandi & equitandi laus vigeat, qui hanc petesunt, nullum fugiunt dolorem. Quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? quæ flamma est, per quam non cucurrerint ii, qui hæc olim punctis ³⁷ singulis colligebant? Itaque semper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat: cujus in primis laudabat illud, quod diceret, eosdem labores non esse æque graves imperatori & militi, quod ipse honos laborem leviozem faceret imperatorum.

Sed tamen hoc evenit, ut in vulgus insipientium opinio valeat honestatis, cum ipsam videre non possint. Itaque fama & multitudinis judicio moventur, cum id honestum putent, quod a plerisque laudetur. Te autem, si in oculis sis multitudinis, tamen ejus judicio stare nolum, nec, quod illa putet, idem putare pulcherrimum. Tuo tibi judicio est utendum. Tibi si recta probanti placebis, tum non modo tu te viceris, quod paulo ante præcipiebam, sed omnes & omnia.

Hoc igitur tibi propono, amplitudinem & quasi quandam exaggerationem quam altissimam animi, quæ maxime eminet contemnendis & despiciendis doloribus, unam esse omnium rem pulcherrimam, eoque pulchriorem, si vacet populo, neque plausum captans, se tantum ipsa delectet. Quin etiam mihi quidem laudabiliora videntur omnia, quæ sine venditione & sine populo teste fiunt: non quo fugiendus sit, (omnia enim benefacta in luce se collocari volunt) sed tamen nullum theatrum virtuti conscientia majus est.

Atque

³⁶ Omninoque omnes clari & nobilitati labores contemnendo sunt tolerabiles. Per labores intelligit ludos Gymnicos, Olympia, Pythia, & id genus, ut ex sequentibus constat. Quid ergo? an ejusmodi labores sunt tolerabiles contemnendo? nihil vidi minus. Immo contra, qui admirantur, qui Olympiorum victoriam, ut superius dixit, antiqum illum consulatum arbitrantur, hi tanto facilius labores eos perpetuantur, quanto

in majore felicitatis parte ponunt. Lege ergo meo periculo, & libratius plorare jubet Omninoque omnes clari & nobilitati labores contemnendo sunt tolerabiles. Hoc enim est, quod sæpius inculcat Cicero, ut supra cap. 21. *Quæ sunt ista arma contra dolorem? Contentio, confirmatio, &c.* Bentlejus.

³⁷ Punctis singulis. Suffragis, quæ olim punctis notabantur, hi tantum notantur. Horatius. Art. Poet. vers. 343. Davifius.

Atque in primis meditemur illud, ut hæc patientia dolorum, quam sæpe jam animi intentione dixi esse firmandam, in omni genere se æquabilem præbeat. Sæpe enim multi, qui aut propter victoriæ cupiditatem, aut propter gloriæ, aut etiam ut jus suum & libertatem tenerent, vulnera exceperunt fortiter & tulerunt, iidem omiſſa contentione dolorem morbi ferre non poſſunt. Neque enim illum, quem facile tulerant, ratione aut ſapientia tulerant, ſed ſtudio potius & gloria. Itaque barbari quidam & immanes ferro decertare acerrime poſſunt: ægrotare viriliter non queunt. Græci autem homines non ſatis animoſi, ſed prudentes, ut eſt captus hominum, ſatis, hoſtem adſpicere non poſſunt: eidem morbos toleranter atque humane ferunt. At Cimbri & Celtiberi in præliis exultant, lamentantur in morbo: nihil enim poteſt eſſe æquabile, quod non a certa ratione proficiſcatur.

Sed cum videas, eos, qui aut ſtudio aut opinione ducantur, in eo perſequendo atque adipiſcendo dolore non frangi: debeas exiſtimare, aut non eſſe malum dolorem, aut, etiam ſi, quidquid aſperum alienumque a natura ſit, id appellari placeat malum, tantillum tamen eſſe, ut a virtute ita obruatur, ut nuſquam appareat. Quæ meditare, quaſo, dies & noctes. Latius enim manabit hæc ratio, & aliquanto majorem locum quam de uno dolore occupabit. Nam ſi omnia fugiendæ turpitudinis, adipiſcendæque honeſtatis cauſa faciemus, non modo ſtimulos doloris, ſed etiam fulmina fortunæ contemnamus licebit, præſertim cum paratum ſit illud ex heſterna diſputatione perſugium. Ut enim ſi cui naviganti, quem prædones inſequantur, deus quis dixerit, *Ejice te de navis, præſto eſt qui excipiat*; vel delphinus³⁸, ut Arionem Methymnæum, vel equi Pelopis³⁹ illi Neptuni, qui per undas curruſ ſuſpenſos rapuiſſe dicuntur, excipient te, & quo velis, perferent: omnem omittat timorem: ſic urgentibus aſperis

³⁸ Delphinus, ut Arionem Methymnæum] Nota fabula, quam tradunt Herodotus I. 23. 24. Plutarchus in Conviv. ſeptem Sap. Ovidius Faſt. II. 83. &c. Idem.

³⁹ Equi Pelopis illi Neptuni] Pelops, ut

Hippodamiam uxorem duceret, equos alatos a Neptuno ferebatur impetraſſe. Pindarus Olymp. I. 139. Pauſanias lib. V. cap. 17. &c. Idem.

peris & odioſis doloribus, ſi tanti ſint, ut ferendi non ſint, quo ſit confugiendum vides.

Hæc fere hoc tempore putavi eſſe dicenda. Sed tu fortæſſe in ſententia permanes. AUD. Minime vero: meque biduo duarum rerum, quas maxime timebam, ſpero liberatum metu. MAR. Cras ergo ad clepſydram. Sic enim⁴⁰ duximus. Et tibi⁴¹ hoc video non poſſe deberi. AUD. Ita proſius. Et illud quidem ante meridiem, hoc eodem⁴² tempore. MAR. Sic faciemus, tuiſque optimis ſtudiis obſequemur.

⁴⁰ Sic enim duximus] Ita primariæ quatuor editiones noſtræ. Sed Buherius, *diximus*; neque id recuſabit, qui meminerit, quod ſupra cap. 3. dixit Tullius, ſe, quamdiu in Tuſculano cum amicis fuit, ante meridiem *dixiſſi*, utique ad clepſydram, operam dediſſe. Sic igitur diſcipulum in ceſtulum ad dicendi exercitationem iroitat. Cras ad clepſydram dicemus more noſtro; ſic enim *diximus*; hæc noſtra ratio eſt. Daviſius vero, *diximus*, ſenſu valde commoda. Sic enim *diximus* ſacuros eſſe nos, & diem parituros. Nemo queret, opinor, quandonam id Ciceroni amiceque dixerint. Satis eſt hic ſignificari fuiſſe dictum: neque enim omnia perſcripta ſunt, quæ illis diebus in Tuſculano dici potere. *Oliværus*.

⁴¹ Et tibi hoc video non poſſe deberi] Deberi non poteſt: debere non poſſe: eleganter pro eo, quod præſtandum, perſolvendum,

dandum. Cicero de Legib. II. 3. *Præſtare ex tibi horum nihil deberi poteſt*. III. 11. *Senſe enim deberi non poſſe huic civitati illam poteſtatem*. Quippe quam tantopere populus &c. In Epift. ad Trebat. Famil. VII. 19. *Quod præſenti tibi prope ſubnegaram, non tribueram certe, illi abſenti debere non potui*. Giphanius, *Oſſero. in ling. Lat.*

⁴² Hoc eodem tempore] Sic edidere omnes. Eſt autem nemo non vider, agi de philoſophica diſputatione, cui aſſignatum erat tempus pomeridianum, ut antemeridianum oratoriæ declamationi: videtur tamen facilius ad intelligendum fore, ſi diſtinguas in hunc modum: hoc, eodem tempore. Eſt ergo illud dictio ad clepſydram; hoc designat philoſophicam colloquutionem: eodem tempore, quo heri & hodie fecimus. *Oliværus*.

